

ПОТЕНЦІАЛ ТА ВИКЛИКИ ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В БОГОСЛОВ'Ї: СПОСТЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗДУМИ З ТОЧКИ ЗОРУ НАУКОВОГО КЕРІВНИКА

Бернхард ОТТ, доктор філософії, позаштатний професор Університету Південної Африки, директор докторантури Європейської школи культури та богослов'я (Лісталь, Швейцарія)

E-mail: bernhard.ott@atticstudio.ch

"Богословские размышления" № 21, 2018: 172-185

DOI: 10.29357/2521-179X.2018.21.13

Анотація: У цьому документі досліджується потенціал і проблеми емпіричного дослідження богословської освіти з точки зору керівника. Стверджується, що емпіричні дослідження приземлюють богослов'я, що дозволяє їй звернутися до життя і вести богослов'я в культури та контексти. Це допомагає богослов'ю відходити від роз'єднаних і аісторичних, інтелектуальних міркувань, і втілює богословські теорії на практиці. Проте виявлено та обговорено наступні проблеми: дослідники та наукові керівники повинні розуміти та оцінювати так званий "емпіричний поворот". Їм треба оволодіти методологіями та методами емпіричного дослідження, і, нарешті, богослов'я та емпіричні дослідження повинні бути правильно інтегровані.

Ключові слова: емпіричне дослідження, богослов'я, емпіричне богослов'я, контекстне богослов'я, рефлексивний практик, емпіричний поворот, методи, методологія.

Annotation: This paper explores the potential and the challenges of empirical research in theological education from a supervisor's perspective. It argues that empirical research brings theology down to earth. It enables theology to turn to life and leads theology into cultures and contexts. It helps theology to move away from disconnected and ahistorical, intellectual reasoning, and it embeds theological theories in praxis. However, the following challenges are identified and discussed: Researchers and supervisors have to understand and to assess the so called 'empirical turn'. They need to master empirical research methodologies and methods, and finally, theology and empirical research have to be integrated properly.

Key words: Empirical research, theology, empirical theology, contextual theology, reflective practitioner, empirical turn, methods, methodology.

Я пишу цей документ як *рефлексивний практик*.¹ Це означає, що практика є точкою відліку для моїх роздумів. Це практика нагляду за науковими дослідженнями та підготовки наукових керівників. Віддзеркалюючи діяльність практиків, беручи участь у практичних дослідженнях, працюючи над тим, щоб те, що ми називаємо *Професійною Докторантурою*², дійсно займалися “завданням пошуку істини” (використовуючи вислів Карла Ясперса).³ Це підхід “шукання істини” в контексті та по відношенню до життя і роботи. Я пропоную поглянути на теологічні дослідження з цієї точки зору.

Це приводить мене до теми моєї статті. Я збираюся говорити про емпіричні дослідження, припускаючи, що цей підхід сприяє “пошуку істини”. Я переконаний, що емпіричні дослідження мають потенціал для пошуку істини в богослов'ї, але я також бачу і суттєві виклики. І те, і те потребує визначення та обговорення.

Вже перший і швидкий погляд на останні досягнення в богословських дослідженнях показує: Емпіричні дослідження стали поширеними в богословських науках, зокрема в практичному богослов'ї та місіології. Деякі університети навіть вимагають проведення емпіричного дослідження в магістерських та докторських дисертаціях / тезах. Це ставить перед студентами та керівниками серйозні виклики. Богослови часто не мають достатньої підготовки до емпіричних досліджень. На практичному рівні їм не вистачає навичок (методів), які їм необхідно використати, щоб провести чи проконтролювати емпіричні дослідження. Більш того, академічно кваліфікована та богословським чином обґрунтована взаємодія з методологічними питаннями, що стоять поза різними інструментами збору емпіричних даних, є досить новим явищем, і багато проблем ще не вирішені належним чином. Все це є не тільки складним завданням для студентів, але і ставить високі вимоги до наукових керівників, які самі часто не були ознайомлені з методологіями та методами емпіричного дослідження в своїй традиційній кар'єрі як теологи.

Нижче я зосереджуся на трьох питаннях:

- Чи дослідники (студенти, а також наукові керівники) розуміють методологічний зсув, який інколи називають “емпіричним поворотом”?
- Чи дослідники (як студенти, так і наукові керівники) майстерно володіють та застосовують методи емпіричного дослідження?
- Чи дослідники (студенти, а також наукові керівники) відповідально інтегрують емпіричні дослідження та теологію?

¹ Cf. O'Reilly, Dave, Lynne Cunningham and Stan Lester, eds., *Developing the Capable Practitioner: Professional Capability through Higher Education* (Oxon: Routledge, 1999).

² В останні роки ми спостерігаємо істотні дискусії про концепції професійної докторантури: Carol Costley, “Evaluation of the current status and knowledge contributions of professional doctorates,” in *Quality in Higher Education* 19/1 (2013), 7-27.

³ Karl Jaspers, *The Idea of the University* (London: Peter Owen, 1960), 19: “Університет – це спільнота вчених та студентів, які займаються завданням пошуку істини”. Таким твердженням Карл Ясперс представив у 1946 р. свою чудову книгу “Ідея університету”. І він додає: “Бо це людське право, що людині слід дозволити десь шукати істину безумовно і заради неї самої”.

Розуміння емпіричного повороту

Зовсім недавно студент бакалавр підійшов до мене з першою ідеєю для своєї бакалаврської дисертації. Наступне питання викликало його дослідницький інтерес: “Як Євангеліє може бути “доброю звісткою” для людей мого покоління в контексті Західної Європи на початку XXI століття?”. Ось як часто починається дослідницька подорож, і на першому етапі ми допомагаємо студентам виробити з таких попередніх ідей відповідний проект, який можна дослідити і виконати. У цьому випадку студент вже мав досить чітке уявлення: він запропонував зробити екзегетичний розбір уривку з Євангелія Марка, який розповідає про те, що Ісус проголосив Царство Боже як “євангеліон”. З цього біблійного дослідження він хоче вивести правильне визначення поняття “євангеліє”, а потім застосувати його до сьогодення. Він, очевидно, хоче з’ясувати істину з метою передачі цієї істини в певний контекст.

У своїй першій розмові я похвалив студента за задум “шукати істину”. Однак я також сказав йому про два вищезазначених питання: що ми маємо на увазі під “істиною”? І як ми знаходимо цю “істину”? Студент – несвідомо – вибрав конкретний підхід: він намагається знайти “справжнє” розуміння “євангелії”, вивчаючи уривок з Біблії, відірваний від нинішніх реалій, у вірогідно нейтральному просторі. Більш того, він припускає, що таке біблійне дослідження дасть йому інформацію, необхідну для формулювання нормативного богословського твердження, яке б дало визначення істині у формі твердження. Тільки після перших двох дій він має намір ввійти в простір і час, щоб застосувати нормативну істину до свого контексту.

З цим підходом студент є в хорошій компанії. Він несвідомо слідує за моделлю традиційного дослідження, яка ґрунтується, принаймні, на трьох переконаннях: по-перше, що можна ввійти в нейтральний простір і вести пошук істини, відірваної від культурних, контекстуальних та ситуативних реалій. Іншими словами: передбачається, що на певний предмет можна подивитися з “точки зору Бога”.⁴ По-друге, можна сформулювати позаісторичні, нормативні твердження істини (судження), які не залежать від часу і простору. По-третє, нормативна правда виражає конкретні контекстні реальності шляхом їх застосування і комунікації. Іншими словами: культура та контекст не мають будь-якої істинно-формуючої сили.

Ми всі знаємо, що цей традиційний підхід був поставлений під сумнів у минулому столітті. Дослідження звернулися до реалій життя, з тим, щоб з’ясувати, “як все є *насправді*”. Цей парадигматичний зсув іноді називається “емпіричним поворотом”, і він також досяг богослов’я. Дехто назвав його “реалістичним поворотом

⁴ Мені відомо про спірну дискусію щодо висловлення Хіларі Патнем “Божа точка зору”. Для короткого обговорення див Sankey, Howard, “Scientific Realism and the God’s Eye Point of View” [Preprint] 2003 <http://philsci-archive.pitt.edu/id/eprint/1456> (дата звернення: 2018-04-17).

до життя в богослов'ї”, і це не тільки на рівні застосування і комунікації, а й як важливий аспект в пошуках істини.⁵

Сьогодні емпіричні дослідження стали стандартною практикою Практичного богослов'я та Вивчення Місій. “Емпіричне богослов'я” перетворилося на самостійну дисципліну.⁶ Місіонерські дослідження та висновки теологів у незахідному світі посилили необхідність дати критичну оцінку деяким традиційним гносеологічним переконанням, зокрема ідеї деконтекстуальної, об'єктивної та нормативної пропозиціональної теології.⁷

Наведу приклад: на дисципліні місіології в Університеті Південної Африки (Уніса) студенти, які навчаються за програмою МТ вітаються із заявою:⁸

Наш основний місіологічний підхід – це контекстуалізація [...]. Це не означає, що ми просто визнаємо вплив контексту (виховання, клас, стать тощо) на думки людей, але ми свідомо інтегруємо контекстний аналіз у богослов'я [...]. Ми можемо це пояснити далі, сказавши, що відповідно до контекстуального підходу, немає загальноприйнятої теології. Автентичне богослов'я виникає з того конкретного контексту, в якому воно відбувається. [...] В контекстуальному підході до богослов'я пропонується постійна взаємодія між текстом і контекстом. [...] На противагу цього текстового джерела, є контекст або реальна життєва ситуація. У контекстному підході текст та контекст повинні бути об'єднані та вивчатися разом. Потрібно мати постійний діалектичний рух між цими двома полями. Контекстне богослов'я розкриває хибність ідеї, що богослов'я має справу з вічними істинами, які можуть викладатися об'єктивно.

Уніса закликає студентів “думати з точки зору “пасторського циклу”, сформульованого Холландом і Хенріотом (1983) і розробленого Кокраном та ін. (1990), який вбачає циркулярний зв'язок між чотирма вимірами: включенням, аналізом, рефлексією та плануванням”.⁹ Це методологічний підхід, заснований на циклі “бачити-розсудити-діяти”, представленому раніше Йозефом Кардейном та в подальшому розвинутому у контексті Латиноамериканської Теології Визволення (зокрема, Клодовісом та Леонардо Боффом), а також католицьким богословом Рольфом Зерфассом.¹⁰

⁵ Hans-Günther Heimbrock in a lecture delivered at Boston University 2008: „Practical Theology as Empirical Theology“, later published in *International Journal of Practical Theology* 14, no. 2 (February 2011): 153-170; quote on p. 156.

⁶ Astrid Dinter, Hans-Günther Heimbrock, and Kerstin Söderblom, *Einführung in die Empirische Theologie. Gelebte Religion erforschen* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2007).

⁷ Cf. Paul G. Hiebert, *Misological Implications of Epistemological Shifts. Affirming Truth in a Modern/Post-modern World* (Harrisburg: Trinity Press International, 1999); Lesslie Newbigin, *The Gospel in a Pluralist Society* (London: SPCK, 1989).

⁸ University of South Africa, Department of Christian Spirituality, Church History and Missiology, Discipline: Missiology, “To students enrolled for the MTh programme: Tutorial letter 101/2011”, 4.

⁹ University of South Africa, Tutorial Letter, 4.

¹⁰ Підсумок розвитку цього підходу див. у Стефана Кляйна, *Erkenntnis und Methode in der Praktischen Theologie* (Stuttgart, Kohlhammer, 2005), 53-93.

Які наслідки для дослідника та його наукового керівника?

Я повинен показати бакалаврам *потенціал* цього повороту до “життєвого світу” людських суб’єктів¹¹ та впровадження версії методології “бачити-розсудити-діяти”. Не відводячи його від вивчення Біблії, я повинен показати йому, що відкрити очі і подивитися уважно на “життєвий досвід” людей – не суперечить богословським принципам. Саме так і “богословствував Ісус”, – як висловився Клеменс Седмак.¹² Як науковий керівник, я повинен показати студенту, що вибраний ним такий підхід “зверху вниз” ґрунтується на певних припущеннях, таких як перевага ідей над діями, пріоритет теорії над практикою, поняття точки зору Бога, або припущення, що контекстуалізація є лише другорядним кроком на рівні застосування та комунікації.

На цьому етапі я часто звертаюся до концепції “Спільної християнської практики”, розробленої Томасом Грумом у контексті релігійної освіти.¹³ Грум бере розповідь Євангелія про Подорож до Еммауса (Лук 24) як відправну точку для своєї освітньої теорії.¹⁴ Подорож починається з життєвої ситуації двох розчарованих послідовників Ісуса та їх розмови між собою про свій життєвий досвід. Перший вчинок Ісуса, вчителя, – це не читати їм лекції зверху вниз, але пройти поруч і послухати їхні історії. Тільки в наступному кроці Ісус “читає лекції” – так би мовити – інтерпретуючи конкретну та індивідуальну історію двох учнів у світлі більшої картини Божої історії. Звичайно, Грум тут не представляє розроблену методологію для наукових досліджень, але його підхід показує потенціал дослідження, яке не починається з формулювання абстрактних відповідей на питання, які ніхто не запитував, але спочатку – з вислуховування реальних питань реальних людей, – такий підхід Грума ґрунтується на парадигмальному біблійному оповіданні. Вищезгадані методології забезпечують інструменти, необхідні для цього типу дослідження – як би вони не називалися – циклом “бачити-розсудити-діяти” (Кардейн), “Пасторським циклом” (Холланд і Хенріот) або циклом “Емпірично-теологічна практика” (Файкс). Це я повинен розуміти як керівник, і я повинен вказати своєму студенту на такий підхід.

Але я також повинен усвідомлювати *виклики*, які притаманні такому підходу. Критики зазвичай бачать індивідуалізм, суб’єктивізм і релятивізм як основні проблеми емпіричних підходів до теології.¹⁵ Це важливі проблеми, і будь-яка серйозна книга з емпіричної теології повинна звертатися до вирішення питання про те, що Біблія як нормативний текст про християнську віру та контекст мають бути пов’язані. Показово, що перший конгрес Міжнародного товариства емпіричних

¹¹ Для визначення технічного терміна “життєвий світ”, введеного з німецького “Lebenswelt”, див. Heimbrock, *Practical Theology*.

¹² Clemens Sedmak, *Lokale Theologien und globale Kirche. Eine erkenntnistheoretische Grundlegung in praktischer Absicht* (Freiburg: Herder Verlag, 2000), 108-129.

¹³ Thomas H. Groom, *Christian Religious Education. Sharing our Story and Vision* (San Francisco: Jossey-Boss, 1980).

¹⁴ Groom, *Education*, 135-136.

¹⁵ Stadelmann and Schweyer, *Praktische Theologie*,

досліджень в богослов'ї (ISERT) в 2002 році розглядав саме питання “Емпіричних досліджень та богословської нормативності”.¹⁶

У своїх дослідницьких семінарах я зазвичай посиляюся на австрійського католицького богослова Клеменса Седмака, який окреслив, як локальне, глобальне та універсальне можуть і повинні співвідноситися в богословській артикуляції.¹⁷ Він пропонує сім тезових тверджень для богословської гносеології:¹⁸

1. Теологічна гносеологія повинна відрізнятися від філософської гносеології, але вона спирається на інструменти філософських теорій пізнання.
2. Теологічна гносеологія повинна розглядати сукупність правил, що керують богословською побудовою теорій та враховувати їх.
3. Теологічна гносеологія не може мати місце без ясного посилання на концепцію одкровення, а відтак – на теологію одкровення.
4. Теологічна гносеологія в принципі і за своєю суттю гносеологічно обмежена. Седмак називає це “таємницею Бога”, що перевищує здатність людини до її пізнання, і з цієї точки зору він критикує поняття непогрішності.
5. Розробка богословських знань інтегрована в місцеві контексти.
6. Розробка богословських знань відбувається за принципом “різноманіття методів”.
7. Розробка богословських знань не може відбутися, якщо вона не пов'язана із практикою віри.

Я не збираюся вдаватися до критичного огляду цих семи тверджень. Суть в тому, що коли наукові керівники і дослідники беруть участь у дослідженні, що приймає практику в якості відправної точки подорожі, використовуючи методи емпіричного дослідження, вони повинні з'ясувати для себе те, що Седмак називає “сукупністю правил”, які будуть направляти їх. Ці керівні принципи повинні бути обґрунтовані з богословської точки зору. Сукупність принципів Седмака є надійною точкою відліку для таких роздумів.

Все це я поставив під рубрику “розуміння емпіричного повороту”. Це перша задача для студентів та керівників, які займаються емпіричним дослідженням у богослов'ї. Як тільки ми це зрозуміли, звернемося до другого питання: як ми будемо робити це? Тепер підходимо до методів емпіричного дослідження.

Опанування методами дослідження належним чином

Другий приклад: студент кандидатської філософської програми просувався у відповідальності академічного керівництва, і в цій ролі він зіткнувся з так званім “Болонським процесом” у європейській вищій освіті з усіма його філософськими, освітніми, економічними та практичними наслідками. Часто використовуваний

¹⁶ Johannes A. van der Ven and Michael Scherer-Rath, eds., *Normativity and Empirical Research (Empirical Studies in Theology, Vol. 10)* (Leiden: Brill, 2004).

¹⁷ Sedmak, *Lokale Theologien*.

¹⁸ Sedmak, *Lokale Theologien*, 171-193 (Translation BO).

слоган “придатний для цілей”, який Джон Вест-Бернем назвав “мабуть, найпотужнішою аксіомою руху якості”,¹⁹ – надихнув його на дослідницький проект. Критичний коментар Стена Лестера про те, що філософія “придатності для цілі” є “однонаправленим” механізмом, якщо при цьому “придатність самої цілі” критично не оцінюється,²⁰ що, нарешті, вказало на напрям питання його дослідження: “В чому полягає мета богословської освіти”, – запитує студент, і “як це впливає на богословську освіту в контексті вищої освіти в Європі?”

Цей студент увійшов у пригоду докторських досліджень як добре навчений німецький богослов. Він приніс з собою солідне знання екзегетичних методів, філософських міркувань та критичного аналізу текстів. Звичайно, він спочатку працював з літературою. Проблема дослідження привела його до історії богослов'я в контексті університету, у філософію освіти, і в теологію богословської освіти.

У дослідницьких модулях, які є обов'язковими на його докторській програмі, він зіткнувся з *потенціалом* і *проблемами* емпіричного дослідження, включаючи основні питання, які я описав у першому розділі цієї роботи. Почали виникати нові питання: як особи, які задіяні в академічному керівництві, фактично реагують на парадигматичні зміни, ініційовані в рамках Болонського процесу? Як вони реагують з богословської точки зору на освітні та філософські виклики, що виникають при зміні цієї парадигми? Як вони визначають мету богословських досліджень у контексті академічних наук в їх конкретній установі? Як вони справляються із проблемами процесу акредитації в світлі економічних вимог Болонської ініціативи? Це лише деякі з питань, які з'явилися в розмовах.

Коли ми розробили дослідницький проект, студент відчув необхідність ввійти в контекст і поговорити з людьми в університетах та богословських коледжах. На даному етапі повинен бути розроблений належний план дослідження, і для цього потрібні глибокі знання емпіричних досліджень у теорії та практиці. Але це не було частиною навчального матеріалу цього студента та це означало, що йому потрібне було додаткове навчання. На цьому етапі я виділяю три основні компетенції, якими повинен володіти студент:

(1) *Методологія*: Перш за все є виклики на мета-рівні. Дослідник повинен ознайомитися з різними підходами до емпіричних досліджень, які часто визначаються як *кількісні* та *якісні*. Він повинен зрозуміти, що вони являють собою дві різні “культури науки”,²¹ засновані на двох різних гносеологічних припущеннях, і що вони призводять до двох різних видів результатів. Дослідник повинен знати про різницю між *розумінням* та *поясненням*.

¹⁹ John West-Burnham, „Understanding Quality,“ in *The Principles and Practice of Educational Management*, ed. Tony Bush and Les Bell (London: Paul Chapman Publishing, 2002), 323.

²⁰ Stan Lester, „Assessing the self-managing learner: a contradiction in terms?“ in *Developing the Capable Practitioner. Professional Capability through Higher Education*, ed. Dave O'Reilly, Lynne Cunningham, and Stan Lester (Oxon: Routledge, 1999), 104.

²¹ Jost Halfmann and Johannes Rohbeck, “Zur Kulturdifferenz zwischen den Wissenschaften” in *Zwei Kulturen der Wissenschaft – revisited*, ed. Jost Halfmann und Johannes Rohbeck (Weilerswist: Velbrück, 2007), 7-15.

Крім того, він повинен ознайомитися із різними моделями мислення. Окрім класичної різниці між *дедуктивною* та *індуктивною* моделлю мислення, важливо — особливо в області богослов'я — познайомитися з *гіпотетично-дедуктивною* моделлю²² і з *силогізмами*.²³ Все це необхідно для прийняття обґрунтованого рішення відповідно до стратегії дослідження та вибору відповідних методів та інструментів.

Як екзаменатор я іноді спостерігаю за тим, що студенти дотримуються рекомендації свого керівника при виборі емпіричного методу, але вони не розуміють філософсько-гносеологічного фону обраного методу. Якщо студент використовує *феноменологічний підхід*, йому потрібно ознайомитися з філософією Едмунда Гуссерля.²⁴ Якщо хтось вибирає "*обґрунтовану теорію*", він повинен знайомитися з корінням цього підходу.²⁵ Якщо дослідники не знайомі з основами використовуваних ними методів, вони не в змозі обґрунтовано судити про пояснювальні можливості отриманих результатів.

На цьому мета-рівні дослідники також повинні бути ознайомлені з поняттям *дослідника як суб'єкта* та поняттям *пізнавального інтересу*.²⁶ Це змушує дослідника задуматися про ті підвалени, що лежать в основні його дослідження та його власні інтереси, які можуть впливати або навіть визначити висновки дослідження. Якщо дослідник пропускає цей процес, він, можливо, не зможе узгодити свій пізнавальний інтерес із методом дослідження, який він обирає. Іноді це веде до неузгодженості аргументів. Студент зацікавлений у з'ясуванні механізмів розвитку церкви. Його прихована ціль є технічною. Він шукає пояснення, яке б дало йому відтворюваний принцип або закон для його роботи як пастора. У своєму дослідженні він вибирає якісний підхід, проводить інтерв'ю з церковними лідерами, не усвідомлюючи той факт, що якісне дослідження не генерує тих пояснень, які він несвідомо шукає. Наприкінці експерти скажуть: це дослідження слабо відображене на методологічному мета-рівні. Звичайно, цей вердикт стосується також і наукового керівника, який не керував студентом належним чином.

(2) *Методи*: як тільки методологічні питання проясняться, включаючи поняття *дослідника як суб'єкта* та поняття *пізнавального інтересу*, можна розробляти конкретний план дослідження. Він включає в себе вибір відповідних методів. Для цього дослідники повинні ознайомитися з тим, що можна назвати *репертуаром доступних методів*. Відповідна література допоможе їм у цьому процесі.²⁷

²² Nancy Murphy, *Reconciling Theology and Science. A Radical Reformation Perspective* (Kitchener: Pandora Pres 1997), 20-30.

²³ Clemens Sedmak, *Theologie als 'Handwerk'. Eine kleine Gebrauchsanweisung* (Regensburg: Pustet, 1999), 100-102.

²⁴ Klein, *Erkenntnis und Methode*, 127-161.

²⁵ Klein, *Erkenntnis und Methode*, 239-265.

²⁶ Dinter, Heimbrock and Söderblom, *Empirische Theologie*, 51-56. Klein, *Erkenntnis und Methode*, 106-110.

²⁷ Огляд, який я використовував для дослідження богословської освіти, — це Creswell, John W., *Educational Research. Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research* (Upper Saddle River NJ: Pearson Education, 2015 4th edition), повний текст онлайн: <http://basu.nahad.ir/uploads/creswell.pdf>.

Як тільки методи визначені, студенти повинні здобути навички та компетенції для застосування вибраних методів дослідження. Дослідники повинні ознайомитися з відповідними інструментами для збору даних і вміти точно використовувати ці інструменти. Крім того, вони повинні бути знайомі з процедурою обробки даних, яка використовується в рамках конкретного методу. У багатьох випадках це включає в себе ознайомлення з відповідним програмним забезпеченням. Все це, здається, є очевидним. Але я висвітлюю ці кроки тому, що богослови – як дослідники, так і наукові керівники – досить часто не проходили навчання в області емпіричних досліджень. А підготовка та навчання необхідні для забезпечення бажаного результату.

(3) *Висновки*: По-третє, дослідникам потрібно набувати компетенцій, необхідних для винесення відповідних висновків. Я визначу три конкретні проблеми:

По-перше, характер висновку повинен бути узгоджений з обраним методом дослідження. В цілому, якісні дослідження мають потенціал *пояснювати* реальність таким чином, щоб можна було вивести відтворювані принципи і закони. Якісні дослідження зазвичай призводять до *розуміння* конкретних реалій і не дають відтворюваних принципів.

По-друге, потрібно належним чином оцінити пояснювальну силу висновків. Дослідник повинен бути ознайомлений з такими термінами, як: об'єктивність, достовірність (валідність) і надійність результатів. Він повинен прийняти справедливе рішення щодо потенціалу своїх результатів. Це включає належне усвідомлення обмежень свого дослідження.

По-третє, дослідження повинні мати можливість будувати відповідні теорії. Слідом за Седмаком я віддаю перевагу фразі: “будувати богословські моделі”.²⁸ Його твердження враховує особливий характер богословських теорій у порівнянні з теоріями інших наук. На основі силогізмів богослов'я пропонує моделі, що включають такі виміри, як одкровення та віра, і дослідник повинен знати про потенціал і обмеження цих теорій.²⁹

У зв'язку з цим ми окреслили другу важливу проблему емпіричних досліджень в богослов'ї – завдання освоїти методи дослідження належним чином.

Інтеграція емпіричних досліджень у богослов'я

На початку цього третього розділу знову приклад: керуючись переконанням, що однією з цілей богословської освіти є цілісне перетворення життя студентів, докторант-дослідник зацікавився з'ясуванням того, як і в якій мірі таке перетворення має місце в євангельських богословських коледжах та семінаріях у Європі. У цьому випадку студент мав досвід навчання та базові знання про кількісні емпіричні дослідження (включаючи статистику). Незабаром було зрозуміло, що планується провести кількісне емпіричне дослідження. Огляд

²⁸ Sedmak, *Lokale Theologien*, 267-338; Sedmak, *Handwerk*, 110-17.

²⁹ Подібним чином Ненсі Мерфі обговорює “гіпотетично-дедуктивну” модель мислення як відповідну для теології, *Theology and Science*, 24-30.

літератури показав, що вже було проведено інше дослідження з перетворюючого навчання в євангельських богословських коледжах в Європі, та теорія перетворюючого навчання Джека Мезірова може стати цінною підпорою для аналізу того, що студент хотів з'ясувати. Ми нарешті схвалили пропозицію провести он-лайн анкетування серед студентів та викладачів євангельських богословських коледжів по всій Європі.

Знову ж таки, я не збираюся обговорювати весь дослідницький проект, а скоріше зосереджуюсь на одній конкретній проблемі: де і як богослов'я починає грати свою роль?

Це загальне спостереження, що емпіричні дослідження в богослов'ї дуже швидко і дуже легко відриваються від богослов'я.³⁰ Існують різні причини для цього: Ви не можете зробити все в одному дослідженні. Адекватне вирішення пов'язаних з дослідженням біблійних та богословських питань, напевно, часто здається занадто трудомістким завданням, так що студент вирішує відмовитися від екзегетичної та теологічної праці. Сам емпіричний етап дослідження може забирати всю енергію і час, а також обмежену кількість сторінок. Але є й причини на більш серйозному рівні. Дослідники можуть просто не вміти інтегрувати емпіричні дослідження у богослов'я. У своїй освітній кар'єрі вони досі не були ознайомлені з останніми здобутками дисциплін Емпіричного та Контекстуального Богослов'я. Дослідники (а іноді також й їх наукові керівники) потребують навчання в цих сферах.

Шляхом ознайомлення, дослідники повинні отримати уявлення про різні моделі і типи співвіднесення і інтеграції богослов'я та емпіричних досліджень.³¹ На основі цих знань вони зможуть уникнути деяких поганих звичок включення богослов'я в дослідження. Я маю на увазі погану звичку вплітати деякі біблійні вірші та необґрунтовані богословські твердження тут і там у дослідження. Або є подібна практика включати в роботу істотний богословський розділ, який повністю відірваний від решти дисертації. Серйозна інтеграція богослов'я та емпіричних досліджень вимагає більш суттєвих роздумів – а це складно. Я хочу вказати на два рівня, розрізняючи *вимірний* і *намірний* (концептуальний) аспекти. У дослідженні місій терміни *вимір* та *намір* можна простежити у роботах Г.В. Генсіхена, Лесслі Ньюбігіна і Д. Боша. Наприклад, Ньюбігін стверджує, що церква має в своїй суті місійний *вимір*. Але існують також *намірні* місіонерські заходи, які стоять поруч з іншими видами діяльності. Подібним чином Бош застосував цю концепцію до богослов'я, а я застосовую її до емпіричних досліджень в богослов'ї.³² Існує богословський вимір на кожному етапі дослідницького процесу. Я розгляну цей аспект більш глибоко в пункті (2). Але дозвольте мені спочатку звернутися

³⁰ Ця оцінка ґрунтується на моєму власному досвіді як керівника та експерта магістерських та докторських досліджень у різних контекстах (Уельський університет, Університет Південної Африки та Міжнародний університет Колумбія, США).

³¹ Dinter, Heimbrock and Söderblom, *Empirische Theologie*, 26-42; Klein, *Erkenntnis und Methode*, 94-103.

³² Дещо подібну диференціацію запропонував Стефані Клейн в термінах “регіональна” та “вимірна” перспективи, Klein, *Erkenntnis und Methode*, 104-106.

до конкретних богословських тем, які потрібно *концептуально* обговорити в певному місці в дослідженні.

(1) *Концептуальні аспекти*: Це може бути гарною точкою відліку для визначення та уточнення тих ключових понять, які потребують богословського відображення. У деяких випадках основні терміни, що використовуються в назві, вже розкривають теми, які потребують уточнення. Емпіричне дослідження про духовне становлення в богословській освіті потребує богословського визначення поняття “духовне становлення”. Дослідження, яке розглядає деякі аспекти музикального поклоніння, емпірично потребує розгляду поклоніння з богословської точки зору. Емпіричне дослідження практики учнівства в церквах потребує уточнення терміну “учнівство” з богословської перспективи.³³

Проте в деяких випадках відношення до богослов'я не є очевидним. Вищенаведене дослідження про перетворююче навчання в богословській освіті, використовуючи теорію перетворюючого навчання Мезірова як основну теорію для аналізу, не має явного посилання на богослов'я в заголовку. Перетворююче навчання в богословській освіті можна проаналізувати з суто світської освітньої точки зору. У цьому випадку ми повинні поставити глибше запитання, як потрібно задіяти богослов'я. Дуже швидко стає зрозуміло, що кожна освітня теорія базується на світогляді, що включає в себе особливий погляд на реальність та особливий погляд на людину, – називаючи лише кілька аспектів. Це означає, що богословське дослідження перетворюючого навчання (використовуючи Мезірова) доведеться проводити на основі антропології.

(2) *Вимірний аспект*: Правильно розглянути вимірний аспект виявляється дещо складніше. Як богослов'я може проявлятися на кожному кроці дослідницького процесу? Я спробую визначити це завдання, посилаючись на три етапи дослідження, іноді звані *контекстом відкриття*, *контекстом обґрунтування* та *контекстом застосування*.³⁴

Богословські роздуми у зв'язку із *контекстом відкриття*: як науковий керівник, я також використовую термін *контекст роз'яснень* для цієї першої фази процесу. Дослідник повинен з'ясувати для себе такі питання, як *чому, що і для чого*. Він визначає проблему дослідження, відображає свою мотивацію, уточнює терміни та поняття, які використовує, обґрунтовує дослідника як суб'єкта дослідження та формулює межі свого пізнавального інтересу. Це не є попереднім науковим роз'ясненням. На цьому етапі приймаються основні рішення, які визначають фактичне дослідження у другій фазі. На цьому етапі необхідні чіткі та прозорі аргументи. Оскільки весь проект знаходиться в галузі християнської теології, все, що

³³ Всі ці приклади – це проекти магістерської богословської програми у Південноафриканському університеті, якими я нещодавно керував.

³⁴ Мені відомо про дискусію в теорії науки щодо термінів контексту відкриття та контексту обґрунтування (див. Paul Hoyningen-Huene, “Context of Discovery versus Context of Justification and Thomas Kuhn” in *Revisiting Discovery and Justification*, ed. Jutta Schickore and Friedrich Steinle (Dordrecht: Springer, 2006), 119–131.). Слідом за Зібберцем я не розумію різні “контексти” як конкуруючі підходи, а скоріше як різні етапи дослідницького процесу (Ziebert 199, 116–121; Ziebert 2003, 214–220; also summarized in Tobias Faix, *Gottesvorstellungen bei Jugendlichen. Eine qualitative Erhebung aus Sicht empirischer Missionswissenschaft* (Berlin: LIT Verlag 2007), 56–57).

буде з'ясовано на цьому етапі, вже є дуже теологічним. У цьому контексті Седмак вводить термін “контекст віри”.³⁵ Він стверджує, що християнський богослов повинен пояснити свій заснований на вірі підхід з самого початку, і він виділяє чотири аксіоми:³⁶ (а) християнське богослов'я тримається Ісуса Христа як свого центру і основи. (б) християнське богослов'я забезпечує релігійне бачення Всесвіту. (в) християнське богослов'я передбачає прихильність гносеологічним поглядам щодо світу, Бога, людства та життя. І (г) християнське богослов'я передбачає *праксеологічне застосування*. Це означає, що запланований та підтримуваний спосіб життя в громаді повинен бути стандартом якості для всіх богословських наукових міркувань.

З огляду на це, я повернуся до вищезгаданого прикладу. Коли студент проходить через першу фазу (*контекст відкриття чи роз'яснення*), він повинен богословські думати на кожному кроці. Якщо він планує розробити дослідницький проект навколо концепції перетворюючого навчання, він повинен думати про поняття перетворення з богословської точки зору. Ці богословські роздуми матимуть Христа в центрі, і на порядку денному стоятимуть антропологічні питання, які потребують богословського уточнення.

На другому етапі, який часто називають *контекстом обґрунтування*, розробляється та виконується фактичне дослідження. У зв'язку з цим необхідно визначити об'єкт дослідження, питання дослідження та методи. Де богослов'я на цьому етапі починає грати свою роль? Теорії та методи ніколи не є нейтральними. Дослідники повинні подивитися на філософії, що лежать в основі теорій та методів, які вони використовують. Знову один приклад з науково-дослідного проекту по перетворюючому навчанню: студентка вирішила взяти теорію Джека Мезірова про перетворююче навчання за основу для аналізу і оцінки ефективності роботи вчителів в євангельських богословських коледжах в Європі. В своїх богословських роздумах вона критично оцінила конструктивістський фон теорії Мезірова і кваліфікувала її з богословської точки зору. Це є суттєвий і необхідний процес, якщо ця теорія використовується для опису та оцінки викладання та навчання в богословській освіті.

Нарешті, ми досягаємо *контексту застосування*. Термін “застосування” є трохи вузьким, тому що цей етап також включає побудову теорій та моделей. Фраза “контекст побудови” (Konstruktionszusammenhänge), запропонована Седмаком,³⁷ акцентує увагу на цьому аспекті третьої фази. На даному етапі потрібні декілька компетенцій. Дослідник повинен належним чином оцінити обґрунтованість та достовірність результатів свого дослідження. Він повинен точно судити про пояснювальні сили отриманих ним результатів. Крім того, він повинен бути знайомим з різними богословськими надбудовами, такими як теорії, моделі та типології.³⁸ Знову я запитую: де богослов'я починає грати свою роль? Хоча існує

³⁵ Sedmak, *Lokale Theologien*, 87-161.

³⁶ Sedmak, *Lokale Theologien*, 132-160.

³⁷ Sedmak, *Lokale Theologien*, 231-336.

³⁸ Седмак говорить про “архітектуру теологій” (*Lokale Theologien*, 163).

багато можливих форм взаємодії з богослов'ям, – аналіз літератури, представленої на першому етапі, оцінка теологічних результатів, – я хочу зосередити увагу на практичному аспекті. Якщо *праксеологічні міркування* виявляються важливими в християнському богослов'ї, як наголошує Седмак, то це є необхідним богословським завданням – творчо мислити за межами простих результатів емпіричного дослідження, та намітити, як результати даного дослідження сприятимуть християнському життю, розвитку церкви і місії Бога в цілому. Результатом є *емпіричне богослов'я*, яке не лише *наказує* на біблійних підставах те, що повинно бути, і не лише *описує* на емпіричних підставах те, що є, але інтегрує богослов'я та емпіричні уявлення у пов'язану з практикою теорію.

Я підсумовую цей третій розділ: Одним з трьох головних завдань емпіричного дослідження в богослов'ї є питання про те, як богослов'я починає відігравати в ньому свою роль. Я запропонував подивитися на два рівні: *концептуальний рівень*, де ми зосереджуємось на конкретних богословських темах, та на *вимірний рівень*, де ми думаємо з богословської точки зору на всіх етапах дослідницького процесу. Дослідник та науковий керівник повинні бути належним чином оснащені для виконання цього складного завдання.

ВИСНОВОК

Ми дослідили потенціал і проблеми емпіричних досліджень в галузі богословської освіти з точки зору наукового керівника. Я переконаний, що *потенціал* емпіричного дослідження у богословській освіті є величезним. Воно наближує богослов'я до землі. Воно дозволяє богослов'ю повернутися до життя. Воно веде богослов'я до культур і контекстів. Воно допомагає богослов'ю відходити від роз'єднаних та неісторичних інтелектуальних міркувань, щоб втілювати богословські теорії на практиці. Проте *виклики* не менш величезні. Я визначив три головні завдання: правильно зрозуміти і оцінити так званий “емпіричний поворот”, освоїти методологію та методи проведення емпіричних досліджень і, нарешті, інтегрувати богослов'я в емпіричне дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Creswell, John W. *Educational Research. Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. Upper Saddle River NJ: Pearson Education, 2015, full text online: <http://basu.nahad.ir/uploads/creswell.pdf>.
- Costley, Carol. “Evaluation of the current status and knowledge contributions of professional doctorates,” in *Quality in Higher Education* 19, no. 1 (2013): 7-27.
- Dinter Astrid, Hans-Günther Heimbrock, and Kerstin Söderblom. *Einführung in die Empirische Theologie. Gelebte Religion erforschen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2007.

- Faix, Tobias. *Gottesvorstellungen bei Jugendlichen. Eine qualitative Erhebung aus Sicht empirischer Missionswissenschaft*. Berlin: LIT Verlag, 2007.
- Groome, Thomas H. *Christian Religious Education. Sharing our Story and Vision*. San Francisco: Jossey-Boss, 1980.
- Halfmann, Jost and Johannes Rohbeck, "Zur Kulturdivergenz zwischen den Wissenschaften." In *Zwei Kulturen der Wissenschaft – revisited*, edited by Jost Halfmann und Johannes Rohbeck, 7-15. Weilerswist: Velbrück, 2007.
- Heimbrock, Hans-Günther. „Practical Theology as Empirical Theology.“ *International Journal of Practical Theology* 14, no. 2 (February 2011): 153-170. <https://doi.org/10.1515/ijpt.2011.013>.
- Hiebert, Paul G. *Missiological Implications of Epistemological Shifts. Affirming Truth in a Modern/Postmodern World*. Harrisburg: Trinity Press International, 1999.
- Hoyningen-Huene, Paul. "Context of Discovery versus Context of Justification and Thomas Kuhn." In *Revisiting Discovery and Justification*, edited by Jutta Schickore and Friedrich Steinle, 119-131. Dordrecht: Springer, 2006.
- Karl Jaspers. *The Idea of the University*. London: Peter Owen, 1960.
- Klein, Stephanie. *Erkenntnis und Methode in der Praktischen Theologie*. Stuttgart: Kohlhammer, 2005.
- Lester, Stan. „Assessing the self-managing learner: a contradiction in terms?“ In *Developing the Capable Practitioner. Professional Capability through Higher Education*, edited by Dave O'Reilly, Lynne Cunningham, and Stan Lester, 99-108. Oxon: Routledge, 1999.
- Murphy, Nancy. *Reconciling Theology and Science. A Radical Reformation Perspective*. Kitchener: Pandora Press (1997),
- Newbin, Leslie. *The Gospel in a Pluralist Society*. London: SPCK (1989).
- Sankey, Howard. "Scientific Realism and the God's Eye Point of View" [Preprint] 2003 <http://philsci-archive.pitt.edu/id/eprint/1456> (accessed 2018-04-17).
- Sedmak, Clemens. *Lokale Theologien und globale Kirche. Eine erkenntnistheoretische Grundlegung in praktischer Absicht*. Freiburg: Herder Verlag (2000).
- Sedmak, Clemens. *Theologie als 'Handwerk'. Eine kleine Gebrauchsanweisung*. Regensburg: Pustet (1999).
- Stadelmann, Helge and Stefan Schweyer. *Praktische Theologie*. Giessen: Brunnen Verlag (2017).
- van der Ven, Johannes A. and Michael Scherer-Rath, eds., *Normativity and Empirical Research (Empirical Studies in Theology, Vol. 10)*. Leiden: Brill, 2004.
- West-Burnham, John. „Understanding Quality.“ In *The Principles and Practice of Educational Management*, edited by Tony Bush and Les Bell, 313-324. London: Paul Chapman Publishing, 2002.